

NR 2 ● 2001 ● ÅRG 56

- **Kriminalomsorg og menneskesyn**
- **Stöd och kontroll, vad är det?**
- **Narkotikaseminarium**
- **Projekt Baltikum**

TIDSKRIFT FÖR KRIMINALVÅRD

NR 2 • 2001 • ÅRG 56

REDAKTIONENS ADRESS

Tidskrift för Kriminalvård
601 80 Norrköping

REDAKTION

Jan Gustavsson, 011-496 3892
ansvarig utgivare

Björn Nilsson, 090-315 65
Lars Metelius, 070-6965429
Magnus Ström, 08-4021117
Magnus Björkander 08-51911900

KONTAKTPERSONER

Kjell Karlsson, 011-496 3000
Gunnel Boman, 0521-279500
Per Åke Ståhl, 011-496 37 35
Eva Edstedt-Linghult, 0413-54 44 60

PRENUMERANTREGISTER

Gunilla Eriksson, 08-519 22 772

REDIGERING

Frans Schlyter, 011-496 3818

Tidskriften utkommer med 4 nummer per år.
Prenumerationspris 75 kr per år.
Medlemskap inkl tidskrift 100 kr per år.
Postgiro 29 80 60 - 5

TRYCKERI

Ekonomiprint, Stockholm
ISSN 0040-6821

Tidskrift för Kriminalvård utges sedan 1946 med Svenska Fångvårdssällskapet som ägare.
Åsikter och idéer som framförs i signerade artiklar eller i intervjuer står helt för artikelförfattarens eller den intervjuades räkning.

innehåll

Ledare	3
Kriminalomsorg og menneskesyn Yngwe Hammerlin	4
Stöd och kontroll, vad är det? Kerstin Svensson	14
Narkotikaseminarium och debatt Jan Gustavsson	20
Projekt Baltikum - utslussning Mary Ann Mård	23
Frivårdskonferensen Jan Gustavsson	26
Unga män i anstalt och häkte Referat Jan Gustavsson	28
Psykologiska aspekter på övervakning Dick Blomberg	30

Omslaget: Den som är intresserad av att läsa Kerstins mycket läsvärda avhandling kan skicka epost till:

kerstin.svensson@soch.lu.se
eller ringa 046 - 222 04 61.

Boken kostar 200 kronor inkl moms + porto.

Manusstopp nr 3 är 15 sept 2001

Skriv på diskett, PC/Mac eller bifoga dokumentet
med epost till Frans.Schlyter@kvv.se

ledare

Bästa läsare!

Den norska kriminalvårdskollegan Yngve Hammerlin skriver i sin artikel att det s.k. brukarperspektivet måste stå i centrum för åtgärderna i kriminalvården. Han menar att det finns risk för att teori, modell, praxis, människosyn och etik inte stämmer överens, eller att vissa komponenter dominerar andra. Hammerlin menar att det finns tendenser till att varken människosyn eller teorin diskuteras vid valet av påverkansåtgärder. De mätbara resultaten fokuseras - "vad fungerar, något fungerar och något fungerar för någon". Artikeln tar även upp många andra aspekter av kriminalvårdsarbetet och är läsvärd för den kriminalvårdsintresserade.

Kerstin Svensson har nyligen doktorerat i ämnet frivård och hennes funderingar kan Ni läsa om i detta nummer. Andra ämnen i detta nummer är fängvårdssällskapets narkotikaseminarium, hjälparbete i Baltikum, den årliga frivårdskonferensen och en utredning om unga i kriminalvården.

Jag har nu varit redaktör för tidskriften i fem år och tycker det är dags att jag får en efterträdare. Annars börjar jag snart att citera mig själv. Vem som blir min efterträdare vet jag inte. Det har varit en trevlig tid med många positiva kontakter och jag tackar för uppmärksamheten.

Hälsningar!

Jan Gustavsson

Kriminalomsorg og menneskesyn

AV YNGWE HAMMERLIN

Tida preges av optimisme - særlig av en viss metodeoptimisme.

Kriminalomsorgsavdelingene i Norden har i mange år satt i verk ulike tiltak, modeller og opplegg der initiativtakerne mener at det er grunn til å legge bak seg pessimismen: Fra 1960- og 1970-tallets "behandlingens ideologiens død" og "ingen ting (eller svært lite) virker" mener stadig flere at *noe* virker, og at *noe* virker på *noen*. Ulike psykologiske og pedagogiske modeller og metoder hentes inn og anvendes, og særlig er de kognitiv-atferdspsykologiske metodene fra USA, Canada og England, populære.

I denne artikkelen vil jeg komme med noen innspill til kritisk refleksjon. Dette gjøres med feste i menneskesynproblematikken og måten man forstår forholdet mellom individ/samfunn. Dette er ikke minst viktig å bevisstgjøre relatert til de faglige og etiske spørsmålene som er knyttet til de metodene som brukes. Det skal her poengteres at tankene og innspillene i denne artikkelen er ansatser til videre tenkning – og dermed uferdige.

I 1997 ga Egil Larsen og jeg ut boka *Menneskesyn i teorier om mennesket* (Ad Notam)¹ der vi forsøker å tydeliggjøre noen viktige prinsipper i arbeidet med mennesker. I boka diskuterer vi blant annet forholdet mellom individ og samfunn, determinisme og indeterminisme og menneskesyn osv. relatert til ulike fagområder (både sosialantropologi, sosiologi, psykologi, pedagogikk og psykiatri) og skoleretninger innenfor disse. Vi er særlig interessert i om enkeltmennesket og samfunnet forstås i et utvendig eller innvendig forhold. Vi er også opptatt av om involverte fagpersoner innenfor de forskjellige fagdisiplinene forholder seg til den enkelte der personen (eller den omsorgstrengende) blir betraktet *som et objekt* eller et *subjekt* for tiltak, behandling, påvirkning osv. Hva viser situasjonen, tidsbildet? Er det slik at en del av metodene og programmene vi bruker i kriminalomsorgsarbeidet mer og mer preges av et *objektgjørende*, teknokratisk² menneskesyn? Eller er det slik at *subjektperspektivet* dominerer³? Og videre: Er det slik at noen av metodene vi bruker i kriminalomsorgsarbeidet domineres av et frag-

mentarisk og reduserende menneskesyn, der målet for samhandlings- og påvirkningsteknikkene først og fremst er å endre den enkeltes tenke- og væremåte - eller er det slik at man har et mer helhetlig perspektiv på den enkelte der det som gjøres avspeiler den enkeltes konkrete behov, integritet og integrering som det primære målet?

Én av de metodiske trylleformularene i dag er kognitiv metodikk – og da særlig i form av kognitiv atferdspsykologiske metoder og atferdsmodifiserende teknikker. Enkelte vil hevde at denne metoden, og da særlig i form av en kognitiv atferdsorientert psykologi og pedagogikk (eller som kognitiv atferdsregulerende metodikk basert på behaviorismen), er utenfrastyrende, skjematisk og objektgjørende; andre er mer bekymret for en overfokusering på det kognitive som det som skal eller kan løse den enkeltes problemer (og kriminalitet): I kognitivismen⁴ reduseres (feilaktig nok) komplekse og samvirkende individuelle og sosiale problemer til individuelle forklaringer, til mentale holdninger, forestillinger osv.

I den tilretteleggingen som pågår, er det tegn som tyder på at vi kan forvente oss en mer monolittisk holdning til metoder og opplegg, slik at visse enkeltmetoder skal dominere kriminalomsorgsarbeidet; blir disse basis for eller en standardnorm for arbeidet som

gjøres? En slik innsnevring vil i så fall stå i strid med et nødvendig humanistisk menneskesyn og et faglig, metodisk og teoretisk mangfold som nettopp ser den enkelte som en unik personlighet med særegne problemer som må løses individuelt og da med en faglig teoretisk og metodisk romslighet. Vår forskning har i alle år vist at det som passer for noen, ikke passer for andre. Mangfoldighet i tilbudet er derfor mest adekvat.

Også andre spørsmål blir vesentlig å stille når man skal sette i gang ulike typer opplegg, programmer og tiltak: I tillegg til menneskesyn og det teoretiske grunnlaget: Hvordan forklarer man kriminalitet, stoffmisbruk, sosiale problemer, samfunnets- og hverdagens lidelsesproduksjon⁵, stigmatisering, sosialiseringprosesser, forholdet mellom individ og samfunn osv? Vil ikke slike forklaringer gi retning og innhold i det man gjør eller bør gjøre?

Hvordan forstår man egentlig forholdet mellom individ og samfunn?

Jeg skal i denne artikkelen forsøke å rette oppmerksomheten mot noen av spørsmålene og problemstillingene over, men la det være sagt at de ulike tanker jeg formidler er å betrakte som *innspill* og *ansatser* til en kritisk refleksjon. Nettopp forholdet mellom individ og samfunn blir sentralt. Metodene og teoriene som brukes har alltid det perspektivet med seg enten tydeliggjort eller mer nedtonet.

Hvis vi tar utgangspunkt i forholdet mellom individ og samfunn, kan vi grovt og analytisk sett skille mellom to hovedtyper teorier:⁶

- 1) Teorier som splitter individ og samfunn: Det vil si de teoriene og forklaringsmåtene som forstår individ og samfunn i et ensidig, mer eller mindre atskilt og utvendig forhold som individ *og* samfunn.

Disse kan videre deles i to:

- a) De teoriene og forklaringsmåtene som betoner individet og dets handlinger, må forstås og forklares ut fra forhold *i* individet. Slike teorier ser for eksempel det enkelte mennesket og dets handlinger som ensidig indrebestemt av det biologiske eller det psykiske, og studerer individet mer eller mindre uavhengig av samfunnet, miljøet og de sosiale betingelsene/den sosio-materielle realitet vedkommende lever i; kulturen og samfunnet settes så å si i parentes, som om individet lever i et sosialt tomrom, i et sosialt og eksistensielt vakuum. Det kan også sies slik: «Det ene (individet) er hva det er, uavhengig av det andre (samfunnet)⁷.» (Østerberg 1996.). Forklarer man komplekse sosiale problemer og den enkeltes personlighet, væremåte osv., bare ut fra fysiologiske eller biologiske forhold, er dette et uttrykk for biologisme; betrakter enkeltmennesket og de sammensatte sosiale problemene ut

fra bare (eller nesten bare) psykologiske forklaringer, tenker man psykologistisk. Som instituttleder ved Københavns psykologisk institutt, vitenskapsteoretiker og psykolog, Niels Engelsted sier: " ... psykologismen begår den feil at forklare noeget ikke-psykologisk psykologisk. I så fald kunne vi sige at biologisme er at begå den feil at forklare noeget ikke-biologisk biologisk."⁸ Engelsted sier videre: «Det levendes særkende er at være en VÆREN-I-VERDEN. Verden skal derfor med i beskrivelsen, man kan ikke gjøre rede for det levende ved at forblive inden for huden.»⁹

- b) Motsatt de teoriene som er orientert mot indrestyringen, står de teoriene og perspektivene som hevder at mennesket er utenfrastyrt eller ytrebestemt av gud(ene), «ytre krefter», samfunnet, sosiale forhold eller miljøet. Her betraktes samfunnet eller andre ytre krefter utenfor det som helt dominerende og bestemmende på individet, dets personlighet, utvikling og væremåte. Å redusere den enkelte (og dets handlinger) bare til å være en sosial marionett, et offer eller bare et produkt av de samfunnsmessige betingelsene, er en form for sosiologisme.
- 2) Det finnes imidlertid ulike varianter av menneskesyn og teorier som forstår individ og samfunn i et *indre vekselvirkende* forhold: Det vil si at

de ser samfunnet i individet, individet i samfunnet. De forstås i en indre gjensidighet der de ulike komponentene er hva de er i kraft av hverandre. De viser til hverandre og kan bare forstås i og ved hverandre. Slik sett forstår man individet som individet i samfunnet – samfunnet i individet.

Men også andre analytiske tilganger blir sentrale for å forklare og forstå den enkeltes utvikling som personlighet, hans hennes handlinger, være- og tenkemåte: I filosofien (men også i et kriminologisk perspektiv) kan sider ved ovennevnte motstridende tilnærminger også forstås ved blant annet determinisme (1) og indeterminisme (2). Bruken av begrepene har lange tradisjoner, og den filosofiske diskusjonen om forholdet mellom dem er fremdeles aktuell.

Mens *indeterminismen*¹⁰ kritiserer årsaksbestemtheten og betrakter den enkelte som å handle av fri vilje, som et fritt og rasjonelt velgende menneske, betyr *determinisme* at «alt har en årsak» eller at «alt er forutbestemt av noe». Ikke noe skjer tilfeldig eller uten grunn, alt skjer med nødvendighet. I den mest rendyrkede og konsekvente determinismen framstår mennesket som fullstendig ufritt og da som innspunnet i årsakskjeder eller styrt og formet av forhold som det ikke er herre over. Både vilje og handlingsvalg er bundet, og tanken er låst fast i en gitt ordnet,

årsaksbestemt handlingsrekke. Denne rendyrkede deterministiske formen – å betrakte mennesket fullstendig styrt av ytre eller indre betingelser – kalles innenfor filosofien for «*harddeterminisme*». Den bygger på en grunntanke om at alt som skjer og gjøres i bestemte situasjoner, ikke kunne ha vært annerledes. Dermed gir man uttrykk for et «ikke annet enn»-perspektiv. Den konsekvente og harde determinismen utelukker muligheten for å kunne betrakte mennesket som fritt, autonomt og selvstendig velgende (: indeterminisme). Det man gjør, kan være bestemt av krefter eller forhold man ikke har herredømme over. For harddeterminismen er viljens frihet en illusjon: Uansett om en person opplever at han eller hun fritt har valgt handlingen basert på innsikt og egne ønsker, så er denne friheten likevel en illusjon. Den enkelte kunne ikke ha valgt annerledes, han eller hun kan følgelig ikke gjøres ansvarlig for sine handlinger. Determinismen har vært forstått på særlig to måter, nemlig at alt er bestemt av Gud (jf. også religiøs fatalisme), eller at alt er bestemt av naturlover kontra individets erkjennelse, motiver og vilje.¹¹

Relatert til kategoriseringen over kan den «harde» og konsekvente determinismen tydeliggjøres ved to ulike standpunkter som også avspeiles i individ-samfunnsforståelsen som er presentert over:

(i) Mennesket og dets handlinger kan anses som *indrestyrt* eller determinert av forhold eller betingelser *i* individet (se pkt. a) over). Sett i forhold til ovennevnte punkter (a og b), er dette altså en utvendig forståelse. Den enkelte oppleves da som om det lever i et sosialt vakuum.

(ii) Motsatt kan en persons være- og handlemåter oppfattes som *ytrestyrt* og dermed ensidig bestemt av sosiale forhold utenfor det selv (det vil si objektive forhold, samfunn og miljø). Den enkelte kan bli sett på som et offer eller objekt for ytre stimuli eller påvirkning. Da settes individet i parentes. Enkeltmennesket er et sosialt produkt. Dette kalles sosial determinisme (se pkt. b) over).¹² Å si at man er et produkt av arv eller miljø er et eksempel på dette. Å redusere ens handlinger til bare biologiske eller fysiologiske forhold i kroppen, eller til bare til psykologiske eller sosiale forhold, er andre reduserende former for determinisme. En måte å rendyrke det individuelle og se ensidig på de indre betingelsene som årsaker til voldsbruken kommer til uttrykk i det vi kaller ensidige psykologiseringer og psykologisme. Man forklarer da volden ut fra bare (eller nesten bare) psykiske forhold, man psykologiserer voldsanvendelsen (eller kriminaliteten), og man forklarer og forstår volden ut fra et individual-psykologisk perspektiv. Det er bare individet og den enkeltes psyke som da er i fokus.

I en mellomstilling mellom ytterpunktene hard determinisme og indeterminisme finnes en mer moderat og mykere form for determinisme. Den kalles *bløt* eller *myk determinisme* (eller kompatibilisme) fordi den hevder muligheten for at fri vilje er forenlig med determinismen. Her hevdes det at selv om man er determinert, knyttes det større eller mindre grader av frivillighet til handlinger. Friheten er relativ og den er situasjonsbestemt. Den bløte eller myke determinismen betoner at i den grad mennesker selv velger sine handlinger ut fra innsikt og motiver, så er de frie og har ansvar for sine handlinger, men det kan være omstendigheter med stor indre og ytre tvang slik at den enkelte handler mer tvangsmessig eller ufritt. Blant annet hevdes det at en handling er fri hvis den som handler, kunne ha handlet annerledes hvis han eller hun ønsket det. Friheten forstås relativt, i motsetning til indeterminismen der den forstås absolutt. Mykdeterminismen har et «*både – og*»-perspektiv. Den kommer til uttrykk i teorier som ser et indre og vekselvirkende forhold mellom individet og samfunnet (miljø) – da forstått som individet i samfunnet – samfunnet i individet. Den enkelte oppfattes som klart påvirket og preget av de sosiale forholdene som han/hun lever under, men den enkelte forstås også som handlende og skapende: Han/hun former seg selv og påvirker livsbetingelsene ved egne handlinger og aktiviteter.

Enkelte vil vel kanskje innvende at disse analytiske rene formene ikke finnes i praksis. En slik oppfatning er feilaktig: De finnes – i mer eller mindre outrerte former både innenfor visse vitenskapelige disipliner og som en del av hverdagsforståelsen. Et stort problem er etter min oppfatning imidlertid at de forklaringsmåtene som tilsynelatende opererer med et blandet perspektiv, likevel overdimensjoneres visse komponenter og forhold til fordel for en mer helhetlig forståelse, slik at framstillingene blir ufullstendige – eller kort og godt mangelfulle og reduksjonistiske.

Ett viktig spørsmål blir derfor hvordan man forstår forholdet mellom individ og samfunn. Etter Larsen og min oppfatning må det helhetlige perspektivet på mennesket, der nettopp individ og samfunn forstås i et indre vekselvirkende forhold, være grunnleggende. Men dette helhetlige perspektivet må forholde seg til den enkelte som en handlende, virksom og skapende personlighet – et subjekt som må møtes ut fra at dette mennesket er et menneske som må betraktes som like-verdig, og anerkjennes som et enkeltmenneske med konkrete behov. Det som kalles brukerperspektivet må altså stå i sentrum for tiltakene og oppleggene i kriminalomsorgens regi.

Et annet viktig poeng er å se forholdet mellom teori, metode (modell), praksis, menneskesyn og etikk/moral i et indre forhold. Det er en tendens til at disse

fem komponentene splittes opp, eller at enkelte av komponentene dominerer de andre – for eksempel at metoden eller praksis blir dominerende. De fem komponentene må altså være med i vurderingen av hva man gjør i arbeidet med mennesker.

Det er, etter vår oppfatning, tendenser til at verken menneskesyn eller teorigrunnlaget blir tydeliggjort på en god og avklarende måte i valg av påvirkningsopplegg og programmer. Det kan derfor være vanskelig å forholde seg til dem. Etisk sett betrakter jeg denne uklarheten som problematisk.

I enkelte tilfelle er man svært opptatt av effekter og resultater, og det er særlig de målbare resultatene som settes i fokus eller tilstrebes – jf. ”hva virker?” – ”noe virker”, ”noe virker for noen”. Det ser også ut til at man i kravet om effektiv bruk av ressursene, igjen velger (ofte på et svært diskutabelt faglig grunnlag) suksesskriterier som tilsynelatende er kausalt målbare, og at man i klassisk positivistisk og empiristisk tradisjon legitimerer tiltak, programmer og annet ved en årsaksvirknings-tenkning. Dermed betrakter man komplekse sosiale problemer ut fra en fragmentarisk eller faktoriell reduserende overforenkling. Det er flere eksempler på dette; ett for holde i denne sammenhengen: Selv om jeg har mye godt og si om blant annet bruk av kognitiv metodikk, men særlig satt inn i en helhetlig sammenheng, råder

det – etter min oppfatning – feilaktige forestillinger hvis man betrakter kognitiv metodikk som Metoden over alle metoder. Det finnes dessuten ulike retninger innenfor kognitiv psykologi og pedagogikk, der den mer atferdsorienterte kognitive orienteringen som bruker atferdsmodifiserende teknikker, er en blant flere (det er sannsynligvis den atferdspsykologisk-kognitive modellen som brukes mest i fengselsvesenet). Ut fra vårt perspektiv mener vi at også denne metoden må defineres, diskuteres og problematiseres ut fra sitt menneskesyn og ut fra sin særegne metodikk og teori. Etter min mening gjøres ikke dette på en bra nok måte.

Også andre viktige spørsmål utelates eller nedtones: Spørsmålet er nemlig om ikke vi gir mer av institusjonskompetanse enn av livskompetanse i mye av det vi gjør. Viktig blir det også å poengtere at jeg i den senere tid har registrert at man heller ikke tar alvorlig nok den tapslista og selvsagt den lidelsen som fengslingen/soningen påfører mange innsatte. Tiltakene som gjennomføres eller utvikles må i langt større grad erkjenne ”fangenes tapsliste” og institusjonalisering (prisonisering) som et problem - som da også virker på den enkelt og som begrenser den enkelte må forholde seg til . (jf. Y. Hammerlins ”Fangenes tapsliste”). At fengselsoppholdet også kan gi ulik delkompetanse (skole, utdanning osv.) er den andre siden av en nødvendig helhetsvurdering, nemlig soningens muligheter.

I mange tilfelle er det tendenser til at man nøyes med de praktisk gode resultatene (for enkelte) og at metoden således virker. I flere sammenhenger får en også inntrykk av at det er metoden som bestemmer menneskesynet og ikke omvendt. Dette ser man særlig i det som kalles et teknokratisk menneskesyn, der man med ulike metoder og faglige begrunnelser former enkeltmennesket; enkeltmennesket blir da redusert til å være et objekt for tiltak. Et slikt menneskesyn står i motsetning til et humanistisk menneskesyn.

Menneskesyn og de andre fire komponentene må altså tydeliggjøres. Et eventuelt tiltak som er tenkt innført, eller opplegg som er tenkt satt i verk, må drøftes og diskuteres på en grundig måte og da nettopp ut fra de fem nevnte komponentene: Det er derfor viktig å spørre om hvilket menneskesyn som kommer til uttrykk i den teorien, den metoden og den praksisen vi/jeg bruker. At dette blir gjort, er både et etisk og faglig ansvar som man har overfor ulike involverte, og da særlig den eller de som tiltaket eller opplegget er rettet mot. Det er også viktig fordi mennesket ofte ”blir borte” i metoden(e) og teorien(e) som nyttes, og fordi et teknokratisk menneskesyn stadig vinner fram. Enkeltmennesket blir dermed redusert til å være et objekt for behandling og tiltak, slik at subjekt-perspektivet blir borte. Det blir et jeg/vi-*det*-forhold, ikke et jeg/vi-*du*-forhold, for å bruke M. Bubers terminologi.

Den siste nevnte dialektikken markerer et behov for en diskusjon om menneskesynet som uttrykkes i teori, metode og praksis, følger opp de humanistiske kravene om enkeltmenneskets likeverd, personlige integritet og samfunnets ansvar. I forhold til det som skjer i kriminalomsorgen i de nordiske landene, kan man også stille spørsmål om man i mange av de tiltakene, programmene og oppleggene som gjennomføres, har bevisstgjort disse grunnbetingelsene; man kan også spørre om man før man innførte oppleggende gjennomførte grundige nok forstudier av dem.

Vi må dessuten erkjenne et etisk dilemma: Vi vet at mange som sitter i fengsel trenger betydelig hjelp, omsorg og støtte, og det er viktig at man setter i verk tiltak og presenterer opplegg. Det er altså et etisk krav om at noe må gjøres i forhold til den sosiale tapslista mange har. Men dermed møter vi også et annet etisk dilemma: Hvor mye kan vi gjøre av hva før vi øver på vold på den enkeltes integritet?

Viktig er det også å motarbeide rollereduksjonistiske merkelapper som "drapsmannen", "voldsforbryteren" osv. Drapsmannen finnes ikke, men derimot finnes en person som har begått drap: Det er altså nødvendig ikke å redusere en beskrivelse av den enkelte ved enkelthandlinger (som her - drapshandlingen).

Men også andre poenger på tydeliggjøres: Tankevekkende er følgende uttalelse av avdelingsdirektør Trine Normanns (Helse- og sosialdepartementet i Norge): I mange fagmiljøer kan enkelte fagfolk ha en væremåte som fører til en verdighetstappende atferd – dvs. en forståelse av den enkeltes situasjon og problemer, og ha holdninger til hans/hennes person som heller styrker personens lave selvfølelse og verdighetsopplevelse enn det motsatte.

Den enkelte og brukerperspektivet må stå i sentrum for det som gjøres. Jeg vil derfor utvide brukerperspektivet (som på mange måter er et uferdig og ikke godt nok dekkende begrep) til det den danske psykologiprofessoren, Ole Dreier, kaller *praktisk humanisme*. Det er en humanisme som er opptatt av hverdagssamvirket og hverdagsrelasjonene, den bygger på et holistisk menneskesyn i et samvirkende fellesskap som samtidig ta vare på det individuelle og den enkelte som personlighet (med en egen sosial- og individualhistorie). Det er også en humanisme som er opptatt av enkeltmenneskets konkrete livssituasjon, hans/hennes sosiale tapsliste og behov; det er et perspektiv som setter de menneskelige verdier skal være i sentrum, og som anerkjenner den enkelte som en like verdig person, et handlende og skapende subjekt. Man må altså unngå objektgjøringen av den enkelte, og det som mange ganger kan defineres

som faglig egosentrisme, faglig ensidighet og monopolisering og det som kan betegnes som et uten-fra og oven-fra-perspektiv som dominerende og tilretteleggende perspektiv. «Å se mennesket» skal være et grunnleggende krav i alt hva vi gjør.

Svært sterkt kommer anerkjennelsens og subjektperspektivets behov dette til uttrykk i følgende beskjed som var skrevet til en venn av meg som er leder for en institusjon for mennesker som også har stoffproblemer:

”Takk for at dere behandlet meg som et menneske.

Henrik”

Yngve Hammerlin arbeider som forsker ved KRUS i Oslo.

Referanser, m.m.:

- 1 Y. Hammerlin, E. Larsen: *Menneskesyn i teorier om mennesket*. Ad Notam 1997/99. Boka er også oversatt til dansk på KLIM forlag (1999)
- 2 Det teknokratiske menneskesynet (teknokrati: at eksperter, teknikere og andre styrer) knyttes til en oppfatning om mennesket at det er et objekt som bør eller kan formes, forandres og manipuleres. Dette kan gjøres ved gjennomtenkte vitenskapelige opplegg, ulikepåvirknings-, behandlings- og sosialiseringmetoder osv.
- 3 Vi tenker særlig på det det humanistiske menneskesynet og den praktiske humanisme. Det går i korthet ut på at mennesket er et subjekt, et unikt jeg, som har frihet, ansvar og verdighet. De moralske eller etiske kravene tydeliggjøres ved at mennesket er et mål i seg selv og et mål for all virksomhet. Enkeltmennesket, og den enkeltes integritet, må sikres, og det må ikke brukes som middel for andre. Det humanistiske menneskesynet viser at menneskene er likeverdige.
- 4 Den danske psykologiprofessoren Jens Mammen har arbeidet mye med kritikken av kognitivismen.
- 5 Dette begrepet er utviklet av Y. Hammerlin og G. Schjelderup i boka «Når livet blir en byrde» (Ad Notam 1994); Hammerlin har også skrevet flere artikler om dette begrepet relatert til selvmordsproblematikk, kriminalitet, menneskers lidelse osv. Det går i korthet ut på å kartlegge hvordan mennesker slås ut,

avviksgjøres, stigmatiseres, blir sosialt sårbare, får sin sosiale tapliste m.m. på ulike sosiale arenaer i hverdagsvirksomheten – og da i det konkrete sam- og motliv til andre. Også samfunnets ulike verdier og idealer får konsekvenser for enkeltmennesket i hverdagsvirksomheten. Den franske sosiologen og filosofen P. Bourdieu er også inne på de samme tankene når han sier at samfunnets motsetninger og samfunnskapte problemer får karakter av personlige dramaer.

- 6 Denne kategoriseringen er hentet fra Y. Hammerlin og E. Larsen (1999): *Menneskesyn i teorier om mennesket*.
- 7 Individ og samfunn, som står i parantes, er satt inn av meg. Sitatet er fra D. Østerberg (1996): *Sosialfilosofi*. Oslo: Gyldendal
- 8 Niels Engelsted: Foredrag om biologisme og psykologisme
- 9 Upublis. manus. Ref. Y. Hammerlins artikkel «Menneskesyn – i teorier om mennesket og teorier om selvmord» i Amundsens, Mehlum og Schjelderup: *Humanistisk-medisinske perspektiver på selvmord og forebygging/Univ. i Oslo 2001*
- 10 Både indeterminisme, harddeterminisme og mykdeterminisme blir relatert og forklart i forhold til vold, se s. XX og videre.
- 11 Den danske professoren i psykologi, Jens Mammen, har gitt meg mange viktige innspill om determinismeproblemet.
- 12 Sosial determinisme må skilles fra fatalismens standpunkt. Fatalisme er en tro på en uunnvikelig skjebne som alt er underkastet.

Stöd och kontroll, vad är det?

AV KERSTIN SVENSSON

Stöd och kontroll är viktiga komponenter i den svenska kriminalvården. I frivårdens yttranden till domstolarna görs en bedömning av den misstänktes behov av stöd och kontroll. På så sätt bildar stöd och kontroll utgångspunkten för verkställigheten, men vad är det för något? Vad innebär stöd och vad innebär kontroll? Det finns samma dilemma i all form av människo-behandling, även om olika termer används. Å ena sidan straff, tvång och kontroll och å andra sidan behandling, frivillighet och stöd. I denna artikel skall jag diskutera de två begreppen utifrån två frivårdsklienter och deras beskrivningar av sina övervakningsperioder. Beskrivningarna har lämnats i samband med intervjuer till en studie av frivårdens verksamhet (Svensson 2001).

Peters berättelse om stöd

Peter är 33 år gammal. Han har använt heroin i tio år och tidigare klarat sig ganska bra. Han har försörjt sig på att handla med drogen och har trivts bra i livet fram till de senaste åren. Peter stod då utan fast bostad, han flyttade ständigt. Hans kamrater använde också droger och Peter började känna att han inte kunde lita på dem. Han började bli trött på drogerna och började längta efter ett lugnt och enkelt liv. Det började helt enkelt bli allt för krävande att leva i den narkomana världen och ständigt jaga sin försörjning. Några av hans kamrater hade blivit drogfria och därmed visat att det var möjligt.

Så var läget när Peter togs av polisen för sin handel med heroin. För första gången i sitt liv stod han inför en rättegång. Han satt häktad och såg ett fängelsestraff framför sig. Han var i dåligt fysiskt och psykiskt skick och han ville bara ifrån drogerna. Tillsammans med advokaten, frivården och socialtjänsten byggdes en plan för Pet-

ers behandling upp. Han dömdes till att följa denna plan i en "kontraktsvård", som var i stället för åtta månaders fängelse. Peter hade själv lagt upp planen och den innebar att han först var på en vårdinstitution som arbetade utifrån 12-stegsprogrammet under 4 månader. Därefter hade han en kraftigt inrutad tillvaro:

- ✍ Han var på uppföljningsträffar på behandlingsinstitutionen en gång i veckan.
- ✍ Han gick på NA-möten minst en gång i veckan
- ✍ Han började studera, fem dagar i veckan var han i skolan
- ✍ Han lämnade urinprov för droganalys på socialkontoret en gång i veckan
- ✍ Han träffade sin övervakare en gång i veckan
- ✍ Han träffade sin socialsekreterare en gång i månaden

När han i vårt samtal, ett drygt år efter domen, beskriver sin situation berättar han också att han fick välja vem han ville ha som övervakare. Peter hade i samtalet med frivården kommit fram till att han ville ha en övervakare som kunde kontrollera honom, som kände till den narkomana världen och som kunde utgöra ett hinder för att han skulle återvända dit. Han fick en

man som arbetade som narkotikapolis och därmed hade god insyn i Peter gamla värld.

Alla dessa kontrollpunkter som Peter ställde upp hjälpte honom att strukturera och ordna sin vardag. Det fanns flera personer för honom att prata med och han hade ständig tillgång till stöd när abstinensen och hopplösheten blev för stor. Det var ett led i hans behandling och det som han själv beskrev som det verksamma i resultatet att han fortfarande efter 14 månader var drogfri.

Detta som han själv medverkade i att bygga upp som sitt stöd och ser som skyddsnät, skulle av andra kunna ses som en integritetskränkande kontroll, eftersom det i så stor utsträckning begränsar hans frihet. Det som gör skillnaden mellan stöd och kontroll i detta exemplet skulle i så fall vara den egna viljan.

Svens berättelse om kontroll

Den egna viljan kan också ha motsatt effekt. Vi skall se vad som hände med *Sven*. Han är 56 år gammal och har arbetat på ett privat företag där han har haft hand om deras ekonomiavdelning. Han lever tillsammans med kvinnan han varit gift med i 34 år, i en större lägenhet i centrum av staden och de har tät kontakt med de vuxna barnen. Med tiden har det kommit att

bli mycket alkoholi i hans liv. För mycket alkohol. Sven hade förlorat sitt arbete och kommit att dricka ännu mer alkohol, ännu oftare, när han togs i en trafiknykterhetskontroll.

Under den tid som följde fram till rättegången var Sven helt inställd på att han skulle få sitta i fängelse en månad.. Eftersom Sven levde under ordnade förhållanden, skulle han kunna ha avtjänat sitt straff i hemmet med en elektronisk fotboja. Sven började se det annalkande straffet som en möjlighet. Han såg att han hade problem att hantera alkoholen och när han fick veta att det var möjligt bestämde han sig för att detta var rätt tillfälle att försöka få hjälp. Advokaten berättade för honom att han kunde få skyddstillsyn, dvs. övervakning, om den kombinerades med en föreskrift om nykterhetsvårdande behandling. I praktiken skulle det innebära att Sven skulle få kontakt med en övervakare som han skulle prata med varje vecka och han skulle få genomgå någon form av behandling mot sitt alkoholmissbruk. Sven såg detta som en möjlighet att få stöd i att vara nykter.

Han dömdes till den skyddstillsyn med föreskrift som han och advokaten ville. När han kom i kontakt med frivården blev det inte alls som han hade tänkt sig, för i frivården arbetar man i huvudsak med att de dömdas sociala problem. Sven levde i en socialt ord-

nad situation, han var i och för sig arbetslös, men det var det ju många som var så det skulle säkert ordna sig för honom. Han hade kört rattfull, han var ingen grov brottsling, och nu ville man på frivården hjälpa honom att få detta straffet avtjänat på ett enkelt sätt. Sven var ingen normal klient, han hade ett för välordnat liv, och ansågs därför kunna klara sig på egen hand.

Sven fick en privat övervakare som inte var så noga med kontakten. Han fick veta att han skulle ringa till övervakaren en gång i veckan eller var annan vecka, det var allt. Föreskriften om nykterhetsvårdande behandling löste man genom en remiss till sjukvården där man sa att Sven en gång i veckan skulle lämna prover för att bevisa sin nykterhet. Sven beskriver i vårt samtal hur han känner en djup besvikelse över hur det blev. Han är upprörd över att det är han som skall ringa övervakaren. Han känner att han stör när han ringer, övervakaren har alltid så mycket att göra. Sven är besviken över att övervakaren aldrig ringer honom och frågar hur det är med honom. På sjukhuset lämnar han bara sina prover, det är ingen som egentligen talar med honom. Han tycker att han inte har fått det engagemang, den omsorg och den uppmärksamhet han efterfrågade. Sven säger att det han fått är bara kontroll och krav och om han skulle ha det kunde han ha haft det i en månad med fotboja istället för ett år med övervakning.

Stödjande kontroll

I Svens och Peters berättelser ser vi att stöd och kontroll inte *är* något, det *blir till* något beroende på det sammanhang det sker i. Att tala om stöd och kontroll är att röra sig med retoriska begrepp som inte är direkt översättningsbara i praktisk handling. I det praktiska handlandet, individer emellan går det inte att särskilja de två från varandra och det som i debatten betecknas som straff och kontroll kan i praktisk handling se precis likadant ut som det som betecknas som stöd eller behandling.

Både Peter och Sven beskriver naturligtvis sina situationer utifrån sina perspektiv och man skulle kunna lägga olika aspekter på det, inte minst att deras utsagor inte är representativa mer än för dem själva i just den situationen. Vad som är i detta sammanhang är intressant med dessa berättelser är inte Peter och Sven som personer, det är att se hur stöd och kontroll inte går att skilja ut från varandra. I de domar som de båda männen dömts till går det inte i praktisk handling att skilja ut det ena från det andra. Det går inte att i sak skilja straff från behandling, stöd från kontroll, hjälp från disciplinering. Det är en hjälp att vara disciplinerad på samma sätt som det är en disciplinering att hjälpa. Det är ett stöd att vara kontrollerad och ett straff att behandlas.

Sven är etablerad i samhället, om än han har en omfattande alkoholkonsumtion. Peter däremot behöver större insatser, mer hjälp och mer kontroll, för att klara av ett liv utifrån de etablerades normer. Insatserna mot de båda utformas på olika sätt och de uppfattas olika av de båda. I deras berättelser återkommer tolkningar av insatserna som stöd eller som kontroll. När Peter går på NA-möte går han in i ett rum där han tillsammans med andra diskuterar sina drogproblem. Han beskriver det som ett stöd för att hålla sig nykter. Det skulle också vara möjligt att beskriva det som en integritetskränkande kontroll eftersom han måste lämna ut sig inför de andra i rummet när de diskuterar. Han kan inte hålla sig för sig själv. När Sven går till sjukhuset och lämnar prover beskriver han det som en kontroll. En annan person skulle kunna beskriva samma typ av insats som ett sätt att visa upp sin nykterhet, en hjälp att hålla sig ifrån alkoholen. Handlingen i sig får sin värdeladdning i relation till det sammanhang den beskrivs i.

När vi talar om straff menar vi en reaktion på något. Vi har också vissa krav på att något skall vara att betrakta som straff i straffrättslig mening. Jareborg och Zila (2000) menar att begreppet straff utgår ifrån att det handlar om att tillfoga någon lidande för att han eller hon har brutit mot reglerna. Det är ett avsiktligt tillfogande av li-

danden eller obehag. Det lidande som tillfogas skall ske under vissa former. De former som accepteras i vårt samhälle är de som har fängelseaktiga drag. Fängelset är sinnebilden av straffet, det som inte liknar fängelset kan inte vara ett straff. Det innebär att det krävs en reglering av tid och rum och en viss begränsning i individens rörelsefrihet (Foucault 1987).

Om vi då ser till Peters kontraktsvård så har den de erforderliga inslagen av straff: tiden är kraftigt strukturerad; rummet är inte ett och samma mer än när han är på behandlingshemmet, men det finns därefter angivet vilka rum han skall befinna sig i; Peters handlingar är begränsade och han har en narkotikapolis som kontrollerar honom. Så långt borde det alltså vara att betrakta som ett straff, men Peter har själv valt det och han är nöjd med utfallet, han tycker att det är skönt att ha tillvaron inrutad och ser det alltså inte alls som en pina. Ett straff utan inslag av pina är egentligen inte tänkbart. Trots att tre kriterier för straff förekommer, går det inte att utifrån dessa kriterier se det som ett straff.

För Sven är det annorlunda, han plågas varje vecka av sin övervakning. Varje kontakt med övervakaren, varje besök på sjukhuset är en pina. Han lider av att behöva kontrolleras i ett år istället för en månad och han önskar bara att det skall ta slut. För hans del är kriteriet "pina" otvivelaktigt uppfyllt. Däremot blir det tveksamt med de

andra kriterierna. Tiden har en viss struktur genom kontakterna som åligger honom, men det är få kontakter. Den allra mesta tiden råder han över själv. Rummet är inte organiserat på något särskilt vis i anledning av att han dömts. Han rör sig som vanligt i samhället, med undantag för besöken på sjukhuset. Telefonsamtalet med övervakaren kan han sköta oavsett var han befinner sig. De begränsningar som satts upp för Sven handlar i första hand om att han skall undvika alkohol. En begränsning han själv satt upp, men som förstärkts genom att det nu åligger honom enligt dom. Inte heller för Svens del kan man därför tala om något straff, det är alldeles för vagt organiserat. Att något upplevs som en pina är inte i sig tillräckligt.

Varken Svens eller Peters övervakning kan alltså i den meningen beskrivas som straff. Antingen saknas pinan eller kontrollen och organisationen av tillvaron. Innebär det då att det uppfattas som stöd? Nej, inte för Sven. För honom blir det varken stöd eller kontroll, det blir bara besvärligt. För Peters del däremot blir kontrollen till ett verkligt stöd och det är därför som han inte uppfattar det som en pina.

Retorik och praktik

Här har vi alltså två berättelser från personer som dömts för brott som är

kopplade till konsumtion av droger och alkohol. De har båda en vilja att förändra sitt livsmönster och båda ser domen som ett tillfälle att låta det ske. När vi tittar strikt på det utifrån begreppen stöd och kontroll ser vi att dessa begrepp blir tveksamma att använda. Peter blev hjälpt. För honom var den påföljd, det straff, domstolen dömde ut, ett utmärkt sätt att bli drogfri. Man skulle kunna kalla det för att han genomgick en behandling och han har nu varit drogfri i 14 månader.

Sven däremot blev mest frustrerad. Han fick inte den hjälp han väntade sig. Men han kunde inte heller sägas ha avtjänat ett straff. Det rann ut i sanden och blev till ingenting. Inte stöd och inte kontroll. Om några andra än Sven och Peter hade varit med om samma skeenden, utfört samma handlingar med samma frekvens är det inte säkert att det hade uppfattats på samma sätt. Hur det uppfattas beror på intentionerna och förväntningarna hos dels den det berör, dels den som beskriver det.

Stöd och kontroll är liksom straff och behandling relativa och retoriska begrepp som fungerar framför allt på strukturell och abstrakt nivå. På individuell nivå med de vardagliga handlingarna i fokus är det andra, tydligare definierade begrepp som behövs för att förklara det som sker. För straff och behandling utförs med samma handlingar.

När vi talar om straff och kontroll vill vi ha en organisering av tid och rum, begränsat levnadsutrymme, inslag av pina och någon form av resultat och effekter, om än bara inkapacitering. När vi talar om stöd och behandling är det andra typer av begrepp vi lyfter fram, inte minst omsorg, medmänsklighet, möjligheter. Oavsett vilka begrepp som används i den politiska retoriken är det i praktiken i stort sett de samma handlingar som utförs.

Referenser:

Foucault, Michel (1987): *Övervakning och straff. Fängelsets födelse*. Lund. Arkiv förlag.

Jareborg, Nils och Zila, Josef (2000): *Straffrättens påföljdslära*. Stockholm. Norstedts Juridik.

Svensson, Kerstin (2001) *I stället för fängelse? En studie av vårdande makt, straff och socialt arbete i frivård*. Lund Dissertations in Social Work 1. Lunds Universitet. Socialhögskolan. Lund.

Narkotikaseminarium och debatt

AV JAN GUSTAVSSON

Svenska Fångvårdssällskapet och bl.a. Riksförbundet Frivilliga samhällsarbetare anordnade i början av april ett narkotikaseminarium och en paneldebatt kring narkotikafrågorna, med anledning av narkotikakommissionens betänkande.

Ralf Löfstedt var huvudsekreterare i Narkotikakommissionen som tillsattes 1998 p.g.a. den oroande utvecklingen på narkotikaområdet. Vägvalet idag är att satsa ökade resurser på förebyggande arbete, behandling och kontroll, eller att omformulera narkotikapolitiken. Vid en jämförelse med övriga länder i Europa så fungerar det även idag bättre i Sverige än övriga länder. Kriminalvården behöver utveckla sitt behandlingstänkande, enligt Löfstedt. Kommissionen föreslår att en 2 årig försöksperiod skall gälla för §34 där kriminalvården skall kunna fullfölja §34-vistelserna utan att kommunerna ger sitt godkännande. Dessa "ofinansierade" vistelser skall anmälas till KVS som sedan skall analysera vilka kommuner som vägrar betala vistelserna och om det är ett stort problem. Frivården skall få ett större ansvar för utvecklingen och samordningen av kontraktsvården.

Kommissionen föreslår också att det skall inrättas en särskild narkotikaminister som samordna, följa och driva utvecklingen.

Tommy Andersson arbetar vid rikskriminalens narkotikarotel. Han ansåg att det var "lätt" att arbeta med narkotikafrågor p.g.a. gedigen lagstiftning och bakgrunden i FN:s konvention. Det mest skadliga preparatet ansåg han var hasch. Det kommer oftast från Marocko och det effektivaste sättet att bekämpa narkotikan ansåg han vara, att införa demokrati i producentländerna. Det går inte att uttala sig om missbruket med hänvisning till hur mycket narkotika som beslagtogs. Extasy är det snabbast växande preparaten och det ger stora skador.

En f.d. missbrukare berättade om hur han "gick ner i botten" men hur han sedan via kontraktsvård och frivil-

ligt självhjälsprogram blev narkotika-fri och hur han idag lever under socialt ordnade förhållanden.

Leif Hast, socialsekreterare i Stockholm, jämförde det konkreta arbetet med narkotikamissbrukare på 1980-talet och idag. Det är stora skillnader. Under 1980-talet fanns narkomanvårdskompetens, fältarbete, personkännedom, motivation och behandling. Idag handlar det om öppenvård, beläggning, kostnader och administration. Det fungerar mycket bättre med specialisering och narkomanvårdsenheterna borde återinföras.

Kristina Axen-Olin, socialborgarråd i Stockholm var bekymrad över narkotikasituationen. Enligt en undersökning hade 25 procent av gymnasiesterna i årskurs 2 prövat droger och därför behövs radikala åtgärder. Gärna under en huvudman för att åstadkomma gemensamt ansvar för åtgärderna.

Sture Korpi, Statens Institutionsstyrelse uppgav att Institutionsstyrelsen har en marginell verksamhet jämfört med kommunerna. Många av klienterna har idag s.k. trippeldiagnoser. Korpi ansåg också att det finns en övertro på öppna vårdinsatser. Tex. att antalet döda narkotikamissbrukare har ökat kraftigt under senare år. Barn och ungdom och även vuxenpsykiatri har hamnat i strykclass och mera generellt att förebyggande vård och behandling

har fått minskade resurser medan kontrollbehovet har prioriterats.

Bertel Österdahl, Kriminalvårdsverket uppgav att kriminalvårdens klienter ofta har ett livslångt missbruk, plus att de umgås med kamrater med en liknande situation. Inom kriminalvården förekommer avgiftning i betydande omfattning. Tex. att under en vecka avgiftas 129 personer vid häktet, Kronoberg. Förhoppningen är att fängelsevistelserna skall innebära något slags "uppvaknande" och att de intagna tar itu med sin situation. Andelen missbrukare vid fängelserna ökar, men vid en internationell jämförelse har den svenska kriminalvården ett "hyfsat" grepp om situationen. Det är en balansgång mellan restriktioner, sanktioner, öppenhet och återanpassning. Det är viktigt att kedjan av inblandade myndigheter hänger ihop. Det krävs en helhetssyn med bättre samverkan och mera resurser.

Ingemar Färm, Riksförbundet Frivilliga samhällsarbetare, ansåg att alla missbrukare har rätt till rehabilitering och det gäller att inte ge upp. En samverkan mellan myndigheterna är grundläggande och kontinuiteten måste återupprättas. Narkotikakommissionen saknar en övergripande strategi, tex. att minska missbruket med 5 procent varje år.

Lars Enqvist, socialminister, uppgav att anledningen till narkotikakommissionen var att man inte hade

kontroll över narkotikasituationen. Utvecklingen vände under 1990-talet. Orsaken var att det offentliga samhället slutade intressera sig och att det blev ekonomiska problem i samhället. Det blev reduceringar av samhällets förebyggande arbete, behandlingsinsatser och kontrollätgårderna. Samhället måste återuppta "det nedlagda

kriget." Det finns inga skäl att ge upp den restriktiva narkotikapolitiken och omvärlden väntar sig att Sverige skall fortsätta sin restriktiva narkotikapolitik. Socialdepartementet skall genomföra en utvärdering av missbruksvården. Enqvist avslutade: "Det skall vara svårt att missbruka, men lätt att sluta missbruka."

Projekt Baltikum- utslussningshem till pojkfängelse i Kaunas

AV MARY ANN MÅRD /DIRECTOR FVBU

Sedan mitten av 90-talet har FVBU-föreningen för vård och fostran av barn och ungdomar stöttat flera olika projekt i Baltikum. Det har varit utbyte mellan förskolor i Lettland och våra förskolor där miljöarbetet stått i fokus, ekonomiskt stöd till sommarläger för estniska barn, ekonomiskt stöd till ett familjecenter i Estland, punktinsatser i pojkfängelset i Kaunas i form av inköp av filter, kläder mm.

År 1996 beslöt styrelsen av FVBU att man ville fokusera sitt engagemang i de baltiska staterna till Litauen. Efter många kontakter med pojkfängelset i Kaunas förstod vi att vi skulle ha möjlighet att göra en värdefull insats i det sammanhanget. Vår ambition har aldrig varit att försöka ändra de grundläggande villkoren för fängelsemiljö och kriminalvård i Litauen utan har istället fokuserat på att möta pojkarna efter frigivningen.

Efter flera besök och samtal med lokala medarbetare i Kaunas, beslöt man tillsammans att satsa på att bygga upp ett utslussningshem i anslutning

till pojkfängelset. En lokalavdelning av FVBU bildades 1996 med syfte att organisera arbetet med att möta pojkarnas behov vid frigivning, men också arbeta inne på fängelset med besöks-tjänst och fritidsaktiviteter.

I väntan på att FVBU skulle registreras som NGO, pågick arbetet med att bygga upp förtroende och kontakt med pojkarna, deras föräldrar och fängelseledningen. Ett familjecenter öppnades några kvarter från fängelset där anhöriga, det blev i första hand mammor, kunde få stödsamtal, rådgivning och praktisk hjälp i form av möjlighet till övernattning eftersom många bor långt ifrån fängelset.

Sedan 1999 är FVBU registrerat som NGO i Litauen och vi och lokalavdelningen har därefter kunnat arbeta mer aktivt på att starta upp en utslussningsverksamhet. Vi har goda relationer till fängelseledning och Kaunas kommun och har erbjudits och godtagit ett landområde med ett antal byggnader som vi får använda hyresfritt. Husen är i mycket dåligt skick och skulle bli

mycket dyra att renovera och vi har därför planerat att bygga nytt för att hålla kostnaden på en rimlig nivå och få funktionella lokaler. En långvarig byråkratisk process med bygglov och diverse tillstånd gör att byggnationen ännu inte kommit igång.

Pojkfängelset i Kaunas, Litauen

Kaunas pojkfängelse är det enda fängelset för pojkar i Litauen. Man tar emot pojkar från 14 till 18 år. Pojkfängelset har ett utbyte med Malmöanstalten i något som kallas tvillingprojekt-et. FVBU har haft flera kontakter med Malmögruppen därför att vi tycker det är viktigt att vi känner till varandras arbete och kan samordna insatser i projektet.

Situationen för pojkarna inne i fängelset är mycket nedslående. För de pojkar som inte har anhöriga finns ingen möjlighet att få fram kläder, filtar, hygienartiklar mm. att använda under strafftiden. Efter frigivningen återstår för många bara möjligheten att söka upp sina kontakter från fängelse-tiden och de flesta pojkarna hamnar i fängelset igen inom en , två till tre-veckors period. ”Här har jag i alla fall mat och tak över huvudet” är mångas kommentar vid återkomsten.

FVBU har tillsammans med lokalavdelningen fått möjlighet att träffa ansvarig minister och presentera våra

tankar kring ett utslussningshem och det har mottagits positivt. Man har vid dessa tillfällen uttryckt att man i nuläget inte har möjlighet att göra något åt situationen för pojkarna när de lämnar fängelset och gett sin sanktion åt vårt arbete. Detta har ytterligare ökat vårt engagemang eftersom vi förstår att dessa pojkar inte har någon möjlighet att få hjälp någon annanstans i nuläget.

Utslussningshemmet

I den planerade verksamheten har vi som mål att bryta institutionaliseringen. Vi vill träna socialt beteende och lära dem hur samhället fungerar, hur man sköter sin personliga hygien mm. Vi vill skapa en hemlik och varm miljö där pojkarna kan känna delaktighet och lära sig ta ansvar för sig själva och andra och få positiva vuxna förebilder som kan hjälpa pojkarna att bygga upp en god självkänsla och uppleva ett egenvärde.

Förhoppningsvis kan vi hjälpa att lösa sin sociala situation genom att hitta/återupprätta kontakter med deras biologiska familj eller, där så inte är möjligt eller lämpligt, hitta ett familjehem eller en stödfamilj/person. Ett viktigt mål är också att skapa ett nytt socialt nätverk.

Genom att hjälpa pojkarna komplettera luckor i utbildning hitta lämplig vidareutbildning, eller hitta lämpliga

praktikplatser tror vi på deras möjligheter att nyorientera och skapa sig en fungerande tillvaro utan återfall i brott. I förlängningen hoppas vi kunna vara delaktiga i arbetet med attitydfrågor och förändring av synsätt på pojkarna och deras möjlighet att fungera i samhället.

Till dess att utslussningshemmet öppnar fortsätter vårt arbete inne på fängelset som förut. Anhörigstöd, besökstjänst, samtalsgrupper, drama-grupper, anordnande av fester är några av de aktiviteter som sysselsätter våra anställda socialarbetare. Även visst materiellt stöd i form av kläder, skor, hygienartiklar, filtar och annat som pojkarna behöver ges kontinuerligt.

Vill Du vara med och stödja projektet?

Till projektet kan man ge gåvor genom vårt 90 000-konto. Vilket innebär att vi står under särskild kontroll av SFI (Stiftelsen för insamlingskontroll). Vårt postgirokonto är 900413-6. Alla gåvogivare får vår medlemstidning där alla insamlade medel står registrerade, summa och insamlingsändamål. Vi är stolta över att varje insamlad krona går direkt till projektet. Inga administrationskostnader eller andra omkostnader tas ur gåvomedlen- förmodligen är FVBU i detta avseende helt unikt.

Vad är FVBU?

Socialt arbete baserat på en kristen värdegrund har kännetecknat FVBU-

föreningen för vård och fostran av barn och ungdom -alltsedan starten 1903. Barnhem etablerades på flera orter i landet och för att stödja verksamhet bildades lokalavdelningar och ett starkt ideelt engagemang präglade FVBU redan från början. Information om FVBU:s verksamhet nådde allmänheten genom den tidskrift som fick namnet "De värnlösas tidning", nuvarande "Vård och fostran" och man sålde de värnlösas julstjärna på samma sätt som man idag säljer första maj-blommorna i skolorna.

FVBU bildades innan den nuvarande socialvården och barnomsorgen utformats i vårt land. När samhällets sociala ansvarstagande växte, blev konsekvenserna för föreningen att barnhemmen lades ner eller omorganiserades för annan verksamhet. Något av hemmen övergick till att bli ett tonårshem, ett annat blev hem för blinda och synskadade.

Idag är FVBU, på olika sätt, representerade inom svensk barnomsorg, främst genom de förskolor med kristen profil som FVBU är huvudman för. Föreningen arbetar även i det västafrikanska landet. Sierra Leone. Där drivs en barnby, utbildningsverksamhet och ett resurscentrum för handikappade och amputerade barn och ungdomar.

Adressen till FVBU är:

Box 1533, 60045 Norrköping.

Tel. 011/12130 Fax. 011/121320

Frivårdskonferensen 2001

AV JAN GUSTAVSSON

Årets frivårdskonferens genomfördes i Eskilstuna och var välbesökt och välarrangerad, enligt frivårdsföreningens ordförande Johan Franzén. Fransen har intervjuats om konferensen av TFK och han fortsätter: Cirka 200 frivårdare deltog och många har uttryckt sin uppskattning över konferensens genomförande. Deltagarna representerade stora delar av landet men vissa delar av landet var underrepresenterade.

Konferensen inleddes av generaldirektör Bertel Österdahl som deltog under hela konferensen och han betonade frivårdens viktiga roll i kriminalvården på ett seriöst och tillförlitligt sätt.

En viktig roll i konferens spelade fem stycken seminarier vars innehåll var:

- Frigivningsförberedelser
- ASI/MAPS
- Teater
- Kriminalvårdens nya "hus."
- Villkorlig dom med samhällstjänst

Deltagarna deltog i ett av seminarierna under torsdagen och i ytterligare två under fredagen.

Under torsdageftermiddagen genomfördes frivårdsföreningens årsmöte som även det var välbesökt. Till styrelseledamöter valdes Johan Fransen, Lennart Olsson, Bert Palmgren, Jonny Eriksson, Sara Liljegren och som suppleanter Monika Rasmussen, Karin Wahlbäck och Mikael Ståhl. F.d. styrelseledamöterna Lotta Gustavsson och Eva Samuelsson avtackades vid årsmötet.

Vid årsmötet beslutades även att styrelsen skulle tillskriva justitiedepartementet angående kartläggningen av "flykten" från frivården samt skrivelserna från olika frivårdsenheter angående missnöje med frivårdens löner och arbetssituation. Denna kartläggning och skrivelserna skulle även utgöra underlag vid uppvaktning hos departementet och KVS.

Torsdagkvällen ägnades åt mera lättam underhållning. Bl.a. fick föreningens ordförande Johan Franzén motta

medalj för nit och redlighet av generaldirektören.

Konferens avslutades med samling vid det seminarium som deltagarna uppskattat mest. Seminariet om frigivningsförberedelser tilldrog sig störst intresse. Vid detta seminarium

medverkade personal från ett projekt i Halmstad, Lotta Gustavsson från frivårdsföreningen, personal från kriminalvårdsstyrelsen (KVS), kriminellas revansch i samhället (KRIS) och brottsförebyggande rådet (BRÅ).

Unga män i anstalt och häkte

REFERAT JAN GUSTAVSSON

Nyligen har publicerats en rapport om "unga män i anstalt och häkte." Rapporten har skrivits av Steve Eriksson och Lars Widholm. Bakgrunden till rapporten var ett uppdrag att utarbeta en policy avseende differentiering och i övrigt belysa kraven på utformningen av kriminal-vården i anstalt och häkte för unga. En annan bakgrund var lagstiftningen. "En intagen som har fyllt arton men inte tjugott år skall, om inte särskilda skäl föranleder annat, hållas åtskild från sådana intagna som kan inverka menligt på hans anpassning i samhället."

Vid undersökningen som genomfördes i november 2000 framkom att intagna under 21 år var placerade vid 44 olika anstalter. En nulägesanalys visade att endast en anstalt och ett häkte hade särskild avdelning med särskild verksamhet för intagna under 21 år. Därför drogs slutsatsen att styrningen av unga till särskilda slutna anstalter inte fungerar samt att inte heller alla anstalter som har särskilda platser för unga har särskild verksamhet riktad till målgruppen.

I januari 2001 konstaterades att 217 intagna i anstalt och 19 verkställighetsfall i häkte hade dömts innan de fyllt 21 år. Vid en jämförelse mellan oktober 1999 och oktober 2000 framgick att antalet dömda under 21 år ökat med närmare 30 procent.

Undersökningen drog följande slutsatser angående kriminalvårdens differentieringspolicy:

- Det skall finnas utpekade slutna anstalter med ett givet antal platser och med särskild programverksamhet för unga.
- Intagna under 21 år skall företrädesvis särskiljas från äldre intagna och placeras i mindre avdelningar
- Intagna under 21 år dömda till fängelse i ett år och mera skall initialplaceras vid anstalten Kumlas riksmottagning och där särskiljas från äldre intagna
- Vid ett antal utpekade häkten skall finnas särskilt utpekade ungdomsplatser på avdelning med särskild verksamhet för unga

Inom ungdomsprogrammen skall man kunna differentiera i stor utsträckning då det inom målgruppen finns bl.a. medlemmar i förorts- och renodlat kriminella gäng, ungdomar med högerextrema åsikter, drogmissbrukare, svårhanterliga och utagerande intagna samt intagna med neuro-psykiatriska störningar.

Föreslagna differentieringsmodell innebär att tolv utpekade anstalter samt fyra utpekade häkten skall ha ungdoms-avdelningar, vilket motsvarar ca 220 slutna anstaltsplatser och 70 häktesplatser.

Forskningen visar inte på några "patentlösningar" på utformningen av behandlingsinsatser.

Behandlingsprogrammen måste kombinera ett flertal metoder som bearbetar ungdomars ofta sammansatta problematik. Sådana metoder är bl.a. social färdighetsträning, studier, fritidsaktiviteter, nätverksarbete samt kognitiva beteendearbetade metoder.

Avdelningar med unga intagna som målgrupp kräver mindre grupper, särskild verksamhet, hög personaltäthet och utvecklade arbetsmetoder. Struktur i verksamheten är av särskild vikt i arbetet med ungdomar.

Personalen måste hela tiden vara närvarande bland de intagna och delta i deras aktiviteter. Personalens roll blir en föräldraroll där man stöttar, sätter gränser och arbetar med daglig påverkan och träning av vardagskunskaper med en god relation till de unga som grund. Nätverksarbete är av särskild betydelse i arbetet med de unga. Helt avgörande i arbetet med unga är personal som har kunskap, intresse och engagemang.

Undersökningens sammanfattning avslutas med följande: "Åtgärder för att förbättra omhändertagandet av unga samt för att uppfylla lagstiftarens krav måste ske omgående då återfallsfrekvensen är hög bland unga. När det gäller tillgrepps- och narkotikabrott återfaller ca 85 procent. Om vi väntar riskerar vi att återfallen ökar allt mer samt att de problem som börjar uppstå växer sig allt större. Ungdomskriminaliteten är ett problem för hela samhället, inte bara för kriminalvården."

Den som vill läsa rapporten i sin helhet kan vända sig till förlaget vid Kriminalvårdsstyrelsen, fax nr 011-4963517, beställningsnummer 4696.

Psykologiska aspekter på övervakning

AV DICK BLOMBERG

Människor, som ställs under övervakning, har det gemensamt att de på ett eller annat sätt misslyckats med sin anpassning till samhällets accepterade lagar och förordningar, men i övrigt utgör de en ganska brokiagt sammansatt grupp. Orsakerna till den bristande samhällsanpassningen kan vara av en mångfald olika slag. Både den praktiska erfarenheten och de mer vetenskapliga inventeringar som gjorts av kriminalvårdsklientelet, ger oss emellertid besked om yttre omständigheter och psykologiska egenskaper, som påfallande ofta förekommer hos dessa människor.

Uppväxtvillkor

En människas personlighet får i allmänhet en viss inriktning redan under tidiga barnaår och framför allt är det förhållandet till uppfostrarna, som sätter sin prägel på individens fortsatta utformning. Sådana faktorer, under barnets första samliv med andra människor, som den känslomässiga tryggheten, omgivningens positiva eller negativa inställning och arten av uppfostran har en tydlig tendens att skapa bestående handlingsmönster och känslolinställningar till omvärlden.

Psykiska karakteristiska

När det gäller de psykologiska egenskaperna hos övervakningsklientelet är det betydligt svårare att generalisera fram några gemensamma drag. Rent allmänt kan väl sägas att de flesta människor som misslyckats med sin sociala anpassning, uppvisar större eller mindre psykiska störningar och defekter, medan det ställer sig ogörligt att finna några gemensamma personlighetsdrag som alltid är ansvariga för misslyckandet. Här måste man också skilja mellan medfödda anlag och förvärvade egenskaper.

Arv och miljö

En väsentlig fråga är om den sociala missanpassningen beror på ärftliga förhållanden eller på miljöförhållanden. Inte alla människor med medfödda psykiska defekter blir asociala och inte alla som vuxit upp under miserabla miljöförhållanden blir missanpassade. Den naturliga förklaringen blir att båda slagen av faktorer samverkar. Det väsentliga blir att i det enskilda fallet försöka komma fram till en något så när riktig uppfattning av den övervakades personlighet- vilka anlag och förutsättningar han har och vilka fak-

torer som ligger bakom, som ligger bakom hans tidigare misslyckanden. Från den kunskapen eller uppfattningen får man sedan försöka nå fram till ett konstruktivt program och fundera ut åtgärder vilka åtgärder som kan vara lämpligast.

Övervakningens dubbla syfte

All övervakning har ett dubbelt syfte: att tillgodose kraven på samhällsskydd och att hjälpa den övervakade. För dem som ämnar fortsätta med sin kriminella hantering, innebär övervakningen en obekväm kontroll med krav på arbetsanställning, fast bostad mm. För dem, som verkligen vill ändra livsföring, innebär det ändå ett misstroende att de inte förväntas kunna handla på egen hand. En annan svårighet ligger i att människor i gemen väljer sitt umgänge efter sympatier och de sympatierna är högst individuellt utformade. Både övervakaren och den övervakade måste känna viss grad av sympati för varandra för att åtgärden skall leda till något positivt resultat. För att påverkan skall lyckas måste det bygga på förtroende och det gäller att skapa det förtroendet hos den övervakade innan man kan våga sig på några försök till djupare påverkan.

Övervakaren skall inte ordna allting åt sin klient - han skall hjälpa klienten att själv lösa sina problem. I annat fall blir den övervakade alltmer beroende av övervakaren och hans självtillit förminskas. Den slitna klyschan "hjälp till självhjälp" är på sin plats i allt övervakningsarbete. Hjälp inte klienten med det han kan uträtta själv, men beröm honom och uppmuntra honom så att han verkligen är aktiv. Förr eller senare kommer den dag då övervakningen upphör. Bindningen till och beroendet av övervakaren måste då efterhand ha försvagats så att klienten förmår att besluta och handla på egen hand.

Denna artikel är en sammanfattning av en mera omfattande artikel som har publicerats i Tidskrift för kriminalvård år 1959 av psykologen Dick Blomberg

Frågan är om det var bättre eller sämre förr? Eller, var det likadant? Eller, finns det vissa "eviga" frågor? Vad, tycker Du? (Red. kommentar)

notiser

Brott och annan misškötsamhet under permission heter en rapport från BRÅ som nyligen har publicerats (BRÅ-rapport 2001-6). Rapporten kommer att presenteras i Runt i Krims juninummer och i BRÅapropå före midsommar. Rapporten har skrivits av Markus Grundtman och Stina Holmberg och huvudresultatet är att av samtliga frigivna under 1998 (9.300) så har 29 personer lagförts för nya brott. Eventuellt kommer rapporten att diskuteras i nästa nummer av Tfk. En sammanfattning av rapporten finns tillgänglig på BRÅ:s hemsida.

Tidskrift för Kriminalvård på Internet
www.algonet.se/~schlyter/TfK.html